

ІВАН УКРАЇНЕЦЬ

ЗА

УКРАЇНЦЮ

~ ДРАМА ~

ВИДАВНИЦТВО "НАША КУЛЬТУРА" ч. 13.

ІВАН УКРАЇНЕЦЬ

ЗА УКРАЇНУ

ДРАМА НА ТРИ ДІ.

1951

ВІННІПЕГ

ДІЄВІ ОСОБИ:

Батько, Василь Малина, вже літній чоловік. Український свідомий патріот, — один з тих старшого покоління, що запалили українську національну свідомість, що воскресили нову Україну. До революції працював, як кооператор, тепер без праці. Українським звичаєм схильний до філософування, як і всі інші.

Мати, Марія, дружина його, трохи молодша від чоловіка. Українка, але більше мати й жінка.

Микола, їх син, юнак, повстанець за волю України. Самостійник.

Настя, донька їх, сільська учителька, свідомо українка самостійничка, мрійна ідеалістка.

Галай Костянтин, невінчаний чоловік Насті, теж повстанець, товариш і помічник Миколин.

Ляхота Іван, сусід Малинин, переконаний українець, але більшовик, здавна закоханий у Настю. Стрункий і вродливий юнак, гарно вбраний.

Северин, товариш Миколин, лякливий та все зайнятий.

Михайло, місцевий совітський сексот (секретний сотрудник).

Начальник більшовицького військового Відділу, українець, в уніформі Робітничо-Селянської Червоної Армії.

Салдати Відділу, москалі й українці.

П'яна голова, москаль.

Доглядач в'язничний, підстаркуватий буркотун, українець, говорить мішаною українсько-російською мовою.

Урядник в'язничний, українець.

В'язень перший, українець.

В'язень другий, українець.

Росіянин перший, в'язень.

Росіянин другий, в'язень.

В'язні розподільчої тюрми, головно українці.

Санітарів в'язничних двоє.

Наглядач каторжан, жид засланець з України, в військовій уніформі.

Помічників його двоє.

Каторжани.

Наглядачі.

Білорус.

Грузин.

Дія перша й друга відбуваються в Україні, в час, коли багато українців ще міцно вірили большевицьким гаслам, ніби большевики дадуть волю Україні, тому й допомагали їм, а багато йшли в повстанці, зрозумівши гірку правду. Дія третя — в Сибіру, в концентраційному таборі на ріці Колімі.

УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА
КАТОРИЇ
MELBOURNE

ДІЯ ПЕРША.

Вітальня в домі Василя Малини. Проста обстановка сільського українського інтелігента. Прямо — входові двері, праворуч — дві вікні, ліворуч — канапка, при ній круглий стіл.

ЯВА І.

Мати

сидить, схилившись, за столом на канапі, й пильно плете панчохи. Сильно замислена. Тиша. Потім говорить, ніби про себе, спинивши плетіння:

Дітей однаково носила,
Та не однакова їх доля:
Свої у кожного з них крила,
Своя для кожного грайволя...

Усіх однаково кохала,
За всіми серцем побивалась,
В журбі ночей недосипляла,
За все для щастя дітям бралась...

І тільки старшого Романа
Ясна життєва путь-дорога:
У місті вибився на пана,
Й шугати вгору світить змога.

Замислюється ще глибше й умовкає. Далі говорить:

Тепер стою на перехресті,
Й куди податися, не знаю...
Дітей загубимо у честі,
А чи поможемо що Краю?

Любов у матері, як море,
Й міцна вона, як брила скелі,
Та ось життя страшне й суворе
Розбило марення веселі...

Прийшли незнані комуністи,
І Край пожа́ром запалили,
Грозя́ться люто всіх поїсти,
З живих висóтують всі жили...

Вони розбили нам родини,
І Край купається у крóві,
І всі чекаем щохвилини:
Поглинуть дошки нас соснові...

Б а т ь к о

тихо ходить із кута в кут, склавши руки на грудях. Заперечливо спинюється, й переконливо каже:

Не плач, Маріє, не поможе,
І не суши за дітьми очі...
Чекать найгіршого — негоже,
Хоча й дме холод із півночі.

Поглянь, як водяться пташата:
Підрісши, кїдають кублó...
Тепер путь молоді багата
І на герóйство, і на зло...

Окрема в молоді дорога,
До наших рук вони не йдуть:
Глуха їм всяка осторога,
Коли обрали хресну путь...

М а т и

сильно видивляється на чоловіка:

Чи ти осліп, — таж наша Настя
Останній місяць жде порóду...
Я їй благала в Бога щастя,
А тут хїба із моста в воду...

Б а т ь к о

таки спокійно ходить і відказує:

Чого ж у воду, Мар'є мила,
Вони ще може й поберу́ться...
Крицéві в наших юних крила,
І надаремно не потру́ться...

М а т и :

Ти зівжди дёржиш їхню руку,
І тим накликуєш всім горе...

Б а т ь к о

підвищує голос, стає проти жінки:

Та весь нарód наш терпить муку,
Усім життя тяжкє й суворе!...

Ти хвáliш старшого Ромána,
Що служить в місті, поштовік,
Та чи не може й завтра зрана
Згубити все, до чого звик?

Та де тепер в житті що стале?
Та де чеснóтне, досконале?

У ліс пішов наш син Микола,
Повстáнець він, алє з неволі:
Москва розсілася довкóла,
А ми голодні всі та голі...

Чи ж то терпíть булó кайдáni,
Носíть важкі ворожі пута?
Таж Україна вбралась в рани,
В неволю кáторжну закута!...

ЯВА 2.

Раптовий стукіт у двері. Батько спроквола відчиняє, й до кімнати вбігає задиханий Миколин приятель С е в е р и н.

С е в е р и н

Здорові будьте... на хвилину
До вас забіг я мимохóдом...

Б а т ь к о :

Чого так спішно, Северіну,
Сідай у нас, а діло згóдом.

Северин

говорить, стихуючи голос, а вкінці шепотом:

Немає часу, спішна справа:
До нас приставлять москалів...
Їх, кажуть, суне чорна лава...
Якби до лісу, — пару слів...

Батько:

То збігай сам у ліс до бору.

Северин:

Якраз зайнятий об цю пору...
Самі скоріше дайте знати,
Нехай чуйні розставлять чати...

Прощається, й спішно виходить, як і прийшов...

ЯВА 3.

Батько

і далі спокійний і розважний:

Як де покажеться москаль,
То вже їм лава... Сум і жаль...

Та все ж повстанці не самотні,
Душею з ними всі довкола...
Пішли до лісу довгі сотні,
Чи дасть їм раду наш Микола?

Мати

продовжує далі свою перервану думку, говорить ніжно й чудно:

Весною раз кубельце звїли
Пташата радісні у парі,
Та де взялись пекельні сили,
І зруйнували мрії ярі...

Як тяжко мрії покидати,
Які снувались про дітей:
Я ж будувала їм палати,
Недосипляючи ночей...

Сильно замислюється...

Люблю дітей своїх, як душу,
Вони ж пішли в свою дорогу...
Чи з ними й я конати мушу,
Чи рятуватись нести змогу?

Б а т ь к о:

“Люблю, люблю”, — постійно чую,
Та в чому ця твоя любов?
Згадаймо Матір Пресвятую,
Й про вищу жертву Божий зов...

М а т и

спиняє працю й перелякано вдивляється в чоловіка:

То ти провадиш на Голготу
Дітей за марення вмирати?
А я ж намучилась достоту,
Чи я для них не рідна мати?

Б а т ь к о:

Я їм Голготи не бажаю,
Бо й сам терпіти з ними буду,
І в праці їх на щастя Краю
Я вірний приятель повсюду...

Підвищує голос:

А мати що ж, не громадянка?
Її не кличе Україна?
Вона в дітей своїх — лиш бранка,
В житті живім — на хвилях піна?

М а т и

зовсім змішалася, говорить поволі:

Не те... Чекай... Не розумію...
І я ж кохаю Україну...
Чи ж їй свою віддати мрію
Я мовчки мушу на руїну?

Увесь мій розум — за Україну,
А серце матірне — за діти,
Дороги першої не кину,
Й по другій мушу вік летіти...

І так роздвоююсь я вічно
У цій запеклій боротьбі,
Кривавить серце обосічно,
Й не бачу виходу собі...

Микола в лісі на повстанні,
Немає звідти вороття...
Прийшли мені часи останні,
Прийшло й для мене розп'яття...

Як лист осінній, я тремтіла
За долю двох своїх синів:
За них плелася думка сміла,
За них в'язалась мрія снів...

Донька ось покриткою стане,
Нема дороги з лісу сину, —
Дитя змарнується кохане,
І страчу донечку єдину...

Б а т ь к о :

Усім пора вже твердо знати,
Що ми живемо в боротьбі,
Що Україна — батько й мати,
А воля їй — закón тобі!

Всі наші діти за свобóду
Кладуть, як лицарі, життя,
Й за щастя рідного народу
Готові йти на розп'яття.

Наш край конає в лютім горі,
Й служити мало вже словами:
Часи лячні, часи суворі
Дітей забрали в батька-мами...

ЯВА 4.

Хтось знову застукав у вікно. Батько спокійно відчиняє, і в хату тихо входить дочка Настя. Молода, але змарніла. Бідно вбрана, неспішно роздягається. Батьки замовкли, як вона ввійшла. Настала тяжка тиша. Зовсім вечоріє, і в кімнаті півморок.

Н а с т я :

Здорові, мамо мила, тату,
Чого сумні ви, невеселі?

М а т и :

Минає радість нашу хату,
Й нема спокою в цій оселі...

Встає й засвічує газову лампу на столі.

Н а с т я :

Ходила в ліс я, до Миколи, —
Усі здорові та бадьорі.

Б а т ь к о :

Борці не журяться ніколи,
Їм ясно світять в Небі зорі.

Н а с т я

стомлено сідає біля столу, спиною до дверей, й спроквола розповідає:

Щоденно ворог їх чатує,
Борцям нема й на мент спокою,
Та це на п'одвиги гартує,
І рветься їхній дух до бою.

Міцні на дусі всі повст'анці,
Готові битись до загибну,
І приймуть смерть хоч в завтра вранці
За поневолену Україну.

Любов горить у їхнім серці,
Немов те соняшне проміння,
Й звалити ворога у герці,
Це їх до Господа моління.

Старшім над ними наш Микола,
А з ним у парі й Костянтин,
Чатують вороги довкола,
Та хлопці мелють їх, як млин...

М а т и :

І ти пристала в їхню віру,
Й занадто виросла проворна,
Та не шугайте понад міру:
Щоб не потерлись ваші жорна...

Щільно завішує вікна, щоб не видно було світла знадвору.
Потім ставить перед Настею вбогу вечерю.

Н а с т я

їсть і продовжує:

Ой ні, мамусю, не потрутсья, —
Борці хоробрі та завзяті,
І незабаром всі зберуться
В своїй соборній вільній хаті.

М а т и :

Одне на мислях вам: соборна,
Та це мені не тішить духа:
Я мати, й чую — завірюха
Усіх вас змеле, мов ті жорна...

Ви перше любите Україну,
Я перш люблю своїх дітей:
Я їх до гробу не покину,
І не спуцу з чуйніх очей...

Усіх нас п'ятеро в родині,
Й усі кохаєм Україну,
Та не помиримось ще й нині,
Хоч присягаєм: "До загину!"

Знову підходить до вікон, і щільніш занавішує їх.

Б а т ь к о :

Хай Бог тримає всіх на силі,
Бо Край кривавить на Голготі,
А діти завжди в мене милі
І в час щасливий, й при скорботі!

ЯВА 5.

До хати стукає хтось чужий. Йому неохоче відчиняють, і входить сусід Іван Ляхота, місцевий комуніст партієць, ще віддавна залюблений у Настю. Говорить самовпевнено й зрадливо.

Ляхота:

Усім вождям комуни слава,
Загибіль злісним буржуям!

Мати

кидає на нього оком насмішливо й презирливо:

Чи не пече й тебе обава:
Загибіль прийде перше вам!

Ляхота:

А ви, сусідо, все куслива,
Та чи міцні старечі зуби?

Мати здвигає раменами й мовчить.

Настя:

Коли кругом смертельна злива,
То хто врятується від згуби?

Ляхота:

Колючі, Насте, ці загадки,
Та обережність я б вам радив...

Настя:

Та й сам ти бігаєш без кладки, —
Щоб часом лиха не принадив...

Ляхота:

Нам не страшний бандит Микола,
Не боїмось Костянтина:
Єдина партія довкола,
Й програма в нас усіх єдина!

Н а с т я :

Чого прийшов сюди, Іване,
Комуна славити лукаву?

Л я х о т а :

А може Настя наша стане,
Й цей дім комуні крикне славу!

Н а с т я :

До вас ніколи не пристану,
Бо українка я із роду.
Служити ворогу, як пану, —
Для мене краще з моста в воду!...

Колись тебе, було, любила,
Бо мали спільні ідеали:
Росли обом нам горді крила,
Як Україні помагали.

Ти зрадив їй, і москалеві
Давно віддав любов і дружбу,
І наші мріяння рожеві
Поніс ти ворогу на службу...

Росія ж — річка многоводна,
В якій так легко потонути:
Все не московське йде тут до дна,
В житті напившись отрути...

Немає спільного між нами,
Я жінка Костеві давно, —
Чого ж женешся ти без тями
Мене схопити заодно?

Л я х о т а :

О так, — комуна я кохаю,
Кохаю партію над все,
І цю любов мою безкраю
До смерті серце донесé.

І я кохаю Україну,
Кохаю може більш, як ви, —
Її до віку не покину,
Не пожалію й голови...

Та різна в нас любов в основі,
Про самотійність я не дбаю:
Москва — підвалини дубові
Й без неї вложить нам до Краю.

Н а с т я:

Лиши мене, — я Україну
Люблю найперш, над власну душу,
Й любити буду до загину,
Й за самотійність ад порушу!

Л я х о т а

подратовано, але енергійно:

Одне на устах вам: соборна
Та самотійна Україна!
Зітре Москва вас непоборна,
І всіх поставить на коліна...

Таж жить без нас Москва не може,
Й сюди пошле свої всі сили,
І наше ставлення вороже
Вони б без труду вмент скосяли...

Москві потрібне Чорне море,
Як тій пташині буйні крила:
Без нього царство їх просторе
Злидота зразу б ухопила.

Війна з Москвою нам не рівна,
Ми мусим силі покоритись...
А ти, немов сліпа царівна:
І в безнадії будем битись!...

Нам світ увесь — то рідний край,
Тісне нам батькове віконце,
А ти заплісніла, і знай
Біжиш з мотікою на сонце...

Дратується й підвищує голос:

Таж ця Москва потопить в крові
І видушить усе, що дише, —
Хрести для вас давно готові,
А ти її чим візьмеш, мише?

Під землю врілися кротами,
Сховались зайцем по лісах,
І крик здіймаєте без тями,
Щоб заглушити власний жах...

А я зроблю для України
В комуні більше в сотню раз:
Я в хату входжу через сіни,
Оце мій сказ і пересказ!

Нас Хвильовий веде до Раю,
Товариш Шумський, Скрипник з нами,
І Україну нам безкрак
Збудують міцно без нацбрами!

Н а с т я:

Не нам, Іване, ця розмова, —
Сховай її для москалів,
Для нас вона давно не нова,
Своє ми знаєм й поготів...

Для нас москвіни всі однакі,
Зелені, білі чи червоні:
Про повну волю били баки,
Й нарід тримають на прип'оні!

Якщо ти будеш патріотом,
Закл'єплять рота москалі,
І захлинешся власним потом
На цій окраденій землі...

Москву вважали ми за брата,
А він до чого нас довів?
Вся Україна вже розп'ята
Від ваших пишних "братніх" слів!

Л я х о т а:

Ви непоправні шовіністи,
Вам саможіна навіть в сні,
Народу ж перше — попоїсти,
Як дощ для поля на весні.

Згадайте старшого ви сина,
Роман цих вітенок не знає:
Йому в житті любов єдина, —
Хай спокій в хаті сонцем сяє!

Н а с т я:

Який же спокій в завірюсі,
Коли кругом чужа неволя?
Та ми не падаєм на дусі
Й свою оремо ланку поля...

В Москву, в Москву... Я не бажаю
В московське й глянути вікно:
На Захід спрагненість безкраю
Ми всі скеруємо давно!

Л я х о т а:

Таж Польща там, і пазурами
Свогo орла задушить вас:
До неї в пащу ви без брами,
Як горобці, впадете враз!

Як не Москва, то нас ухопить
У сітку Польща гордувата,
Й в неволі панській всіх потопить,
І розіпне лютіше ката.

Рясногo вибору не маю, —
Чи в Польщу, чи в Москву танець:
Москву воліємо безкраю,
А не кошару для овець!

Таж ми пов'язнані з Москвою,
Як в лоні матірнім близнята,
І нам не вирішить з тобою,
Де має стати рідна хата.

Ти бачила берізку в полі,
Коли вона в обіймах бурі, —
Малюнок нашої це долі,
Дороги наші це похмурі...

Самі прожити ми невели,
Немов красуня та безрідна:
Захоплять нас сусіди милі,
Бо тягне їх земляця плідна!...

Н а с т я:

Я знаю, має Україна
Своїх запеклих ворогів, —
Москаль найперший, й ніби з віна
Її віддавна запосів.

Родюча в нас свята земля,
Цілюще в нас пахке підсоння,
І це сусідам нашим сниться,
Про все це мріють і спросоння...

Спинюється на хвилю... Підносить голос:

Та вже прокинувся люд наш зó сну,
І візьме все у руки власні, —
Йому ми зміним долю млосну,
І спиним враз московські бáсні!

Л я х о т а:

Ви цього велета безсилі
Звалити голими руками, —
Вас смерть чигає в кожній хвилі,
На неї претесь ви без тями...

Темнота, гвалт для вас повсюди,
І всьому винна та Москва, —
Та що ж робити, коли Юди
Буяють в нас, як та трава?

Один на óдного копаєм,
І матір рідну продаєм, —
І як таким рядити краєм,
Як не московським нагаєм?

Н а с т я:

Не можна ж каменем сидіти,
Як ворог душить Україну, —
Чи ж не на те ми рідні діти,
Щоб боронити до загіну?

Москва в обіймах нас тримає,
Як хижий крук у пазурах, —
Від неї лихо нам безкрає,
Та ми не знаєм, що то страх!...

Підносить голос:

Відважно ми в грозі та в бурі
Несемо Краєві всі сили, —
Заприсяглися ми Петлюрі,
І будем вірні до могили!

Огонь ми викрешем з народу
І він прокинеться, як криця:
І сам за батьківську свободу,
Як тур степовий, буде битися!

Ми вірим в ціль, і час настане,
І Україна буде вільна,
І буйне щастя довгождане
Всміхнеться всім, як квітка пільна!

Ля х о т а :

Останній раз ця осторога,
Розв'язка прийде хоч сьогодні...
Кажу вам щиро: є ще змога
Більш не блукати край безодні...

М а т и :

Чого, Ляхото, знов лякаєш?
Кажу, коли лихе що знаєш!

Ля х о т а :

Усе лихе, і суне хмара,
Остання може вже, грозова,
І прийде жах, і прийде кара,
І всі загинете без слова!...

Жалію Настю... Рятувати
Прийшов тебе в останній час, —
Нас добре чули батько й мати, —
Огонь рятунку ще не згас!...

Н а с т я :

Немає спільної нам мови, —
Розбіглись нарізно основи...

Ля х о т а:

В Сибір щось стелеться дорога...

Н а с т я:

Така й тобі складеться змога!

Ля х о т а:

Я не боюсь за віру кари...

Н а с т я:

За саможітну — хоч на мари!

Б а т ь к о,

що довго спокійно й уважно прислухався до суперечки молодих, знизує плечима:

Чогó ти дрóчишся, Іване?
Таж волі жодної не маєм,
І скоро справді грізно стане
Останній Суд над Рідним Краєм...

Н а с т я

нетерпеливо й подратовано, але завзято:

Ми мали волю, й відібрали
Її насильством москалі,
Тепер дзвенять у мсті кинджали,
Бо проти вас старі й малі...

Усе забрали, й наша мова, —
Щоб тільки славити Совіти,
Про славне рідне ані слова, —
Чи можемо далі ще терпіти?

Де наші київські Святині,
Окрáса Рідної Землі?
В своїй запеклості й гордіні
Їх зруйнували москалі...

Хоча й не наша Україна,
Хоч в ній тепер ми наймиті,
Та гнуть Москві свої коліна
Не змусять нас лихі хорті!...

Ля х о т а

спинився, безнадійно розводить руками й викрикує:

Як не зігнем вас, то зламаєм,
Та все ж рядить ми будем Краєм!...

Н а с т я

так ніби застигла... І тихо проказує, з безмежним сумом, мов пісню співає:

Як жити в неволі,
То краще пропасти,
Бо ми босі й голі
З чужої напáсти!

І тільки ледащі
Не схóпляться зброї,
Як Край наш у пащі
Неволі тяжкої!

Усі замовкли, усім тяжко... На обличчі Ляхоти гнів і нестерпний глибокий біль. Він нервово, як побитий, вклоняється, й тихо нерішуче виходить. По його відході запановує гнітюча тиша.

ЯВА 6.

М а т и :

Ой, чує серце, — буря гряде,
І всіх змолотить на полову...

Б а т ь к о :

І справді, — суне щось погане:
Не дурно він приходив зно́ву...

М а т и :

Колись любила ти Івана,
А він тебе й тепер кохає, —
Ой стережись, моя кохана,
Бо зоздрість розуму не має...

ЯВА 7.

Хтось стукає в вікно. Батько й мати здрігаються й насторожуються. Батько відчиняє, і в хату ввалюється місцевий совітський сексот (секретний сотрудник, цебто шпигун) М и х а й л о.

М и х а й л о

ніби придуркувато всміхається, на всі боки озираючись:

Здорові будьте... Що чувати?
Чи все гарáзд вам біля хати?

Б а т ь к о

відразу став, немов камінний, й по своєму оцінюючи вдавану придуркуватість Михайла:

Усе гарáзд, живем спроквóла...

М и х а й л о :

А де теперя... той... Микола?

Пильно оглядає всю хату, скрізь кидаючи очима.

Б а т ь к о :

Чи сторож я своєму сину?

М и х а й л о :

До вас заскочив на хвилину...

У Костя був... немає в хаті...

Вони обоє в вас... крилаті...

Усі мовчать, як камінні, й нічого не відповідають. У хаті настає незносна напружена тиша. Михайло й собі ніяковіє й прощається.

М и х а й л о :

Я лиш на мент... По цьому слові...

Тогó... лишайтєся здорові...

Якось згорбився, й вайлуvато, зніяковілий, виходить, придуркуvато посміхаючись...

ЯВА 8.

Б а т ь к о

по виході Михайла продовжує своє розважно й спокійно:

Приходив хату оглядати,
І певне стане тут на чати...

Біжи до лісу, доню мила,
Й про все, що чула, дай їм знати:
Що зло чатує біля хати,
Їм тут триматися несила...

Правдиві лицарі повстанці,
Та в сто раз більше москалів,
І щоб випадком сіроманці
Не напорóлись на джмелів.

Н а с т я :

Не так страшні московські ляки,
До них привикли всі давно:
Дороги наші не однакі,
І не в Москву лише вікно...

Тихо зодягається. Не може попасти в рукава... Гнітюча тиша. А виходячи, Настя кидає, ніби пророкує:

Щоб не була Вітчизна мертва,
Потрібна їй найбільша жертва!...

ЯВА 9.

По виході Насті старі довго мовчать та зідхають. Мати плете нескінчену панчошу, а батько міряє підлогу з кута в кут. Нарешті мати тихо з глибоким болем:

М а т и :

Погинуть діти наші любі
У цій запеклій боротьбі, —
Кінця немає смертній згубі,
Кінця нема труйкій журбі...

І кожний довгий день тремтіти,
І все чекати буревію, —
В мойóму серці — тільки діти,
А я й любити їх не смію...

Я мати скорбна, й власну душу
Без слів віддам за рідні діти,
Я мати скорбна, й мовчки мушу
В тяжкій печалі серцем мліти...

Та лихо валиться на мене,
Як бріла, зірвана зо скелі:
Воно зітре всіх нас шалене,
Й сліду не лишить від оселі...

Б а т ь к о:

Не плач, стара, — чи ж ми єдині
Несем біду в гіркóму стані?
Як рúшаться старі Святині,
То гинуть сотнями кохані...

М а т и:

Василю любий, — рідна мати
Усе святе віддасть за діти:
Та чи одна їй путь — страждати,
І мовчки лютощі терпіти?...

Та пожалійте матір бідну,
Й верніть коханих соколів, —
Бо ліпше б Бог мене неплідну
Створіть на світ цей був волів!.

Б а т ь к о:

Любов, як бачиш, не однака,
І ми по-різному кохаєм:
Тобі Микола — неборака,
А він біду свою зве Раєм...

Одна мета для всіх — свобóда,
Та сто доріг біжить до неї,
І що одному недогода,
То іншим вóнний квіт лілеї...

Немов оме́ла деревіну,
Обсівши спрагло живні віти,
Москва так точить Україну,
Щоб їй в кайдánaх тріпотіти...

Лицарська честь в нас спервовіку,
Козацтво в дусі нашім грає, —
І на кайдани знайдем ліку,
Коли Москва нас розпинає!

Тож мусить хтось схопіти зброю
Й понести мсту за Край свій Рідний!
Старі для того ми з тобою,
А молодим — це підвиг гідний.

Хтось тихо й крадьки стукає в вікно. Батьки обоє здригаються, насторожуються.

ЯВА 10.

М а т и :

Та що це знов? Хтось ніби стука?
І знову їсть мене розпука...

Батько стурбовано виходить, і, чути, питає: “Хто там?” У відповідь: “Свої!” Відчиняються двері, і поперед батька входить Микола та Костянтин, обоє бадьорі та енергійні.

М и к о л а :

Моя матусенько, здорові,
Давно не бачили ми вас!...

М а т и

пильно придивляється і з жахом викрикує:

Миколо, — в тебе руки в кр́ові!...

М и к о л а :

Чи то, матусю, перший раз?

К о с т я н т и н :

Це кров своя, з своєї рани,
Для нас вона, як стяг коханий!
У лісі нам не до вмивання,
Бо все здається, — б'є остання...

М а т и

ніби згадавши, налякано й поспішаючи:

Побігла На́стонька до бо́ру,
Бо тут грозі́вся вам Ляхота, —
Точив він мову знов сувору,
Що вас чекає вже Голгота...

М и к о л а :

А нам потрібна саме Настя,
Бо щось непевне на селі:
Прийшли, здається, москалі,
Та їм схо́пити нас не вдасться...

Б а т ь к о

А я не раджу бути при хаті,
Щоб вас і справді не схо́пили.

М а т и :

Оті Ляхотчики губаті
На вас насілися щосили!...

К о с т я н т и н :

Нам ненадовго, — розпитати,
Та й знов у ліс на гострі чати.

М а т и

встає й метушливо чогось шукає:
Далá б вам, діти, попоїсти,
Та все покрали комуністи...

М и к о л а :

Москва нам ниви вижирáє,
Немов голодна саранá,
Й безхліб'я по́страшне й безкрає
Нам зуби щирить, як манá...

Б а т ь к о :

Земля нам хліба щедро родить,
А ми, як в зимку вовк, голодні:
Москаль все наше перевóдить
Й голодних пхає до безодні...

К о с т я н т и н :

Москва нас люто обібрала,
Як зголоднілі липу кóзи,
Вп'яліся в нас московські жа́ла,
А ми все гне́мося, як лóзи...

М и к о л а

говорить спокійно, але рішуче, мов навчає:

Кому́ні пімста ми наро́дня,
Ми не даємо їм споко́ю, —
Паще́ку витягла безодня,
І кличе всіх щомить до бою!

Москва нам волю вкоротила
Ї чатує хижим коршакóм,
Та нас приборкати несила,
І мста колóтиться кругом.

Ми ме́сники за Край свій Рідний,
За волю повну України,
Ї наш клич останній, клич побідний
Почують враз Кремлівські стіни!

Ми не самі, ми не безсилі, —
Нас но́сить ввесь наро́д у серці,
І мрії наші орлокрілі
В життя введе́мо ми по ге́рці!

Ніби забувається, й самовіддано проказує:

У бій за Вкраїну
Я кинутись мушу,
Ї або я загину,
Або все порушу!

Ми чесні повста́нці
За волю наро́ду,
Ї хоч згинемо вранці,
Та лиш за свобóду!

Як Край помирає
У ворога в па́щі,
Вибóру немає:
До бою, хто кращі!

М а т и

Слова прина́дливі, мій сину,
Та як надать їм кр́ові й тіла?
З журби за вас щоденно гину,
Не бачу сонця, оніміла...

Я мати скорбна, й гірко плачу
Вночі і вдень за вами, милі,
Чи не востанне вас я бачу,
Мої орли ви сизокрилі?

М и к о л а

тепло тулиться до матері, і, пестячи її, тихо виправдується:

Сидіти лédарем у хаті,
Як ворог всіх кує в кайдáни,
Як Край грабують спритні таті, —
В когó на це терпіння стане?

Коли не рю́мсає дитина,
Її потреб не знає й мати, —
Повстанча мóлодіж єдина
Ладна́ за Край й життя віддати!

Як Край встає з віків неволі,
То, мов та буря, трóщить все,
І в тій грозі ми тільки молі,
І смерть підстúпна нас пасé...

М а т и

таки продовжує своє, не звертаючи уваги на розраду сина... Нервово заломлює руки й говорить з великим розпачем, у сльозах:

Любов широка, мов те море,
Святая ма́тірня любов,
І серце матері просторе
У кр́ові тóпиться ізнов...

Я знаю, — смерть щомить готова
Схопіти всіх вас до безодні,
Тому́ німіє в мене мова,
Душа та серце все голодні...

Б а т ь к о:

Не рви, Маріє, сумом душу,
Хай воля чиниться Господня, —
Багато й я терпіти мушу,
Та це Голгота всенародня...

М а т и:

Про матір треба ж пам'ятати,
Бо без дітей вона загине...

М и к о л а:

Глибóко в серці Рідна Мати, —
Гаряче Сонечко єдине!...

ЯВА 11.

Аж раптом чути новий стук у вікно, а потім у двері. Хтось стукає лячно й нетерпеливо. Усі насторожуються. Виходить батько, і враз вертається з Н а с т е ю.

Настя перелякана, видно сильно поспішала, бо задихалась. Говорить поспішно, з нервовими рухами.

Н а с т я :

Втікайте зараз... Оточили
Усе село нам москалі...
За мною гналися щосили,
Та я їм вімкнулась у млі...

Микола й Костянтин мимоволі хапаються за зброю, і тиснуть її до себе.

А тут ізнов... при сáмій хаті
Побіг чужий хтось на горóди...

М и к о л а

посміхується, силкуючись заспокоїтись:

Та ляки завсіди крилаті,
І більшають, як в повідь вóди.

М а т и

перелякано:

Втікайте в ліс... Зникайте, діти...
Там сховище для вас просторе...
І доки Краєві терпіти
Голготу цю, прелюте горе?!...

Б а т ь к о:

Вас видав ворогу Ляхота,
Як Юда видав був Христа...

К о с т я н т и н:

Звичайна зрадницька робота,
Щоб танцювала люта мста...

Микола й Костянтин нервово, поспішно застібуються й підкреслено спокійно прощаються.

М и к о л а:

Прощайте, мамо, — незабаром
До вас прилінем з кращим даром!...

ЯВА 12.

Та раптом відразу розлігся сильний стукіт у двері і в вікна.
Чути голосне: “Відчиняйте!”, “Отворяйте!”

Усі завмерли й розгублено стоять, заціпеніли... Стукотнява сильнішає, — чути, валять сінешні двері... “Отворяйте!”, “Відчиняйте!” несеться всуміш.

Уже надвірні двері вивалили, стукотнява в двері хатні... Галас зростає...

Микола й Костянтин вихоплюють револьвери й готові боронитися...

Хатне вікно справа, щільно завішене, раптом з грюкотом вилітає. Знадвору крик: “Папалісь, бандіти!” “Не підходь до вікна, — стрілятимем!” Зривають занавіску, і чути голосний гомін на дворі й раптовий постріл...

Із сінешних стук у двері й крик: “Відчиняйте!”

Мати метушливо кидається на всі боки, насмерть перелякана.

Б а т ь к о

підходить до дверей і розгублено кричить:

Я відчиняю... Не ламайте...
Усіх впущу... Заждіть хвилину...

Н а ч а л ь н и к в і д д і л у
подратовано вигукує із-за дверей:

Як тільки стрілить хто, то знайте,
Усіх заб'ємо, як скотину!...

Розлягається постріл у сінях. Батько відчиняє двері, і в хату ввалюється озброєна салдатська юрба з револьверами й рушницями в руках, зодягнена різноманітно й смішно перісто. Здіймається крик: "Руки вгору!", "Руки ввєрх!"

Усі піднесли руки вгору, крім Миколи й Костянтина, що стоять з готовими револьверами...

Товпа метушиться, але боїться приступити до повстанців, бо вони озброєні.

Н а ч а л ь н и к в і д д і л у
кричить роздратовано, з наганом в руках:

Доволі жарту, здайте зброю,
Не двом же вам іти на нас...
Готова сотня ось до бою, —
Зітрем на порох всіх ураз!...

До хати входить і сусід зрадник Ляхота, стає ззаду, і вовком на всіх позирає. Пасє очима Настю. Мовчить. Зо всього видно, що він переживає глибоку душевну трагедію. На нього ніхто не звертає уваги.

М и к о л а
опанував себе, спокійно й твердо:

Здаємо зброю, Костянтинє,
Бо батько тут, сестра і мати, —
Вони нам стрімання єдинє,
Щоб цих гостей не частувати...

Кидають зброю на підлогу. Миколу й Костянтина вмент оточують жовніри й в'яжуть руки кайданками, штурхаючи їх. Тепер вони всі посміяли. Частина салдатів метушиться по хаті, й пхає по кишєнях усе, що під руку попаде.

Н а ч а л ь н и к в і д д і л у,
нервово вимахуючи наганом:

Усім п'ятьом зв'язати руки,
І всіх спровадить до розправи,
А хто б хотів утяти штуки, —
Стріляти в того без обави!

Зчиняється ще більший крик, усіх п'яток в'яжуть і пхають до дверей. Вікно остаточно вилітає, з великим бренькотом розбитого скла, і всовується п'яна руда голова, вищірює зуби й злобно кричить:

А всип'єте ім сабóрну в спіну,
Чтоб пам'ята́лі Русь єдіну!

М и к о л а

врочисто й голосно заглушуючи всіх:

Готов страждать за Україну,
До Неї наша вся любов, —
Ми їй служили до загину,
А нас заступлять сотні знов!...

Ми гинем за святу ідею, —
Ідею вóльности наро́ду:
Терпіти хоч би смерть за неї —
Це пить небесну насолоду!...

Н а ч а л ь н и к в і д д і л у:

Слова́, голубчику, слова́,
І пісня горда не нова́!
Міцні, як скеля та, Совіти,
А ви — гарячі мрійні діти...

К о с т я н т и н:

Ми Край відвагою запалим,
Й таки тюрму московську звалим...

Покутих кайданками тягнуть за двері. Товпа реве: "Мазéпін-
нци!", "Петлю́ровци!" Хата вмент оголена, як поле сараною...

М а т и

розпучливо кричить на всіх, повна безсили:

Прокляття всім вам... душогуби...
Це ви світ кинули до згуби!...

Мліє, тяжко опускається й падає, зв'язана, на підлогу... Крик, замішання...

Б а т ь к о,

спокійний, рішучий, повний любови, звівши руки, закуті кайданками:

Горі серця, кохані діти, —
За волю мусимо терпіти!...

Завіса тихо спадає.

ДІЯ ДРУГА.

Совітська провінціяльна в'язниця. Брудна кімната з одним загратованим вікном праворуч, ближче до сцени. У стіні перед глядачем тяжкі двері, а в них прозірка, значно розширена в'язнями, через яку час-від-часу заглядає й кричить волохатий в'язничний Доглядач, що ходить, гупаючи, за дверима в коридорі.

Вже пізня ніч, але в'язні ще не сплять і голосно гуторять. В'язниця тимчасова, розподільча, тому в ній чоловіки й жінки всуміш. Усі лежать покотом просто на підлозі, в великій тісноті, дехто сидить. Мала лампка ліворуч на стіні напів освічує камеру, тому в ній морок, в'язні напів видні. За те ясно світиться прозірка, бо в коридорі світло.

Це все діється за часу, коли суворий в'язничний режим ще не був запроваджений в УССР, і коли в тюрмі верховодили в'язничні постійники. Це камера для тимчасового побуту, — “буцигарня”, звідси їх відведуть у місто вже до звичайної в'язниці.

Ліворуч під лампкою скупчились в'язничні фахові постійники українці й завзято грають у карти. Щоб подразнити в'язничну владу й “насолити” їй, співають протибольшевицьку пісню-частушку. Співають усе таки тихо, — один заводить, а решта задирливо приспівує рефрена.

ЯВА 1.

В'язні:

Всі товариші в селі
Поробились куркулі, —
Гей та гей, комуністи,
Вже нема чого їсти!

Зруйнували всі хаті,
І не знати вже, хто ти, —
Гей та гей, комуністи,
Вже нема чого їсти!

Записалися в Комбід,
Бо вже кожен справжній дід, —
Гей та гей, комуністи,
Вже нема чого їсти!

Всіх заженено в Колхóz,
В хаті ж голод та мороз, —
Гей та гей, комуністи,
Вже нема чого їсти!

ЯВА 2.

В коридорі гупає, — це до прозірки наближується Доглядач, заглядає й кричить.

Доглядач:

Чи ви затихнете, шпанó,
Таж спать пора усем давно!

Перший в'язень:

Кричи на батька, салдафóне,
Бо це ж тобі не врем'я óне...

Другий в'язень:

Таж революція настала, —
Дайóш наро́ду хліба й сала?

Вся камера задоволено регоче. Таки “насолили”! Доглядач голосно сплюнувши, відійшов. Це огризалися з гурту картярів, що завзято ріжуть в доморобні карти ліворуч під лампкою. Чути викрики: “Король!”, “Туз!”, “Беру!”

Напроти них, при правій стіні під вікном згуртувалися в'язні росіяни, що незадоволені криком і картярами, бо хотіли б уже спати. Усі вони червонолиці, круглопики, бородаті. Вони напів лежать, спершися на руки, і попивають горілку з однієї пляшки, передаючи її з рук до рук. Ні з ким горілкою не діляться, а це дратує в'язничних постійників. Росіяни виразно стоять “за владу”, бо вона московська, а українці проти неї, і це поділило в'язнів на дві ворожі групи. Українці не змогли дістати горілки, і це їх дратує.

Усі п'ять наших в'язнів, родина Малини сидять напереді праворуч укупі, — їх недавно приставлено. Батько й мати потом-

лені. Микола й Костянтин сильно побиті, з слідами необмитої крові на обличчях. На всіх порозривана одежа. Настя напівлежить і глухо стогне: в неї розпочалися передчасні породи. Це нервує росіян.

Перший росіянин:
Малчі ти, глупая хахлушка,
Застряла в горле, знать, галушка?

Усі в'язні росіяни нахабно гогочуть, а це дратує українців.

Перший в'язень:
Хіба ти їв коли галушку?
Лигав гнилу собачу юшку!

Два росіяни зводяться, й їдять картярів злобними очима, повними ненависти.

Перший росіянин:
Хахлі, ізмєннікі, мазєпи...

Другий росіянин:
Та дай їм в зад харошей репи...

З боку картярів глузливо кричить у відповідь

Перший в'язень:
Чогось хоробрі москалі,
Як пси голодні, люті й злі!

Другий в'язень:
Хіба не бачиш, — всі на спілку,
Як спраглі кáні, тнуть горілку!

В камері трохи затихає. Чути позіхання з боку росіян. Паші ворущаться.

Мати:
Приляжте, діти, ніч минає,
А що ще буде, хто те знає...

Настя:
Мені недобре, мамцю мила,
Себе ходою натрудїла...

Мати любовно вкладає Настю, й прикриває її хусткою. Настя тихо стогне...

М а т и :

Госпóдь пошле тобі Опіку,
Шукаймо в Нього тільки ліку...

ЯВА 3.

До прозírки знову підходить Доглядач, а за ним В'язничний Урядник, дзвонячи ключами. З грюкотом відчиняють двері, що голосно риплять. Входить Доглядач і Урядник.

В'язничний урядник:

До слідчого, собачий сину, —
Миколу требують, Малину!

Микола зривається з місця й встає, зриваються й інші. Настя стогне сильніш. Мати поспішно хрестить і ділує Миколу.

М а т и :

Госпóдь один тобі Покрова,
Благай у Нього сили слóва!...

Миколу з гуркотом виводять, і він іде спокійний, нічим не виявляючи свого хвилювання.

ЯВА 4.

Перший росіянин
задоволено й ехидно, захилинаючись від ненависти:

Єму прапішут там Петлюру
На всю євó хахлацку шкуру!

Усі росіяни задоволено регочуть на всю камеру. В'язень українець кричить:

Перший в'язень:

Мовчи, кацапська голото,
І марш в Москву, в своє болото!...

Уся ліва сторона зривається на ноги й галасує погрозово:
“В Москву!” “В Москву!”

Перший в'язень:

Із віку наша це в'язниця,
А їм і тут Расея сниться!

Другий в'язень,
розлютившись і б'ючи рукою по руці:

Це українська тюрма, —
Кацапам місця тут чортма!

Перший в'язень
скаржитья до родини Малин:

В тюрмі за цими москалями
Не знайдеш місця вже й для мами...
Ну як же буде нам не жаль:
Куди не кинься — скрізь москаль!...

Другий в'язень
так само скаржитья:

Пішли ми впівніч до крамниці,
Щоб на родину що добути,
А там вони вже, рудолиці,
А ти, хахол, хоч пий отрути...

Де лиш москаль ногою ступить,
То всеконечно зараз вкраде, —
Усе, що вгледить, хитро сцупить,
Та ще й мовчи йому... ти, гаде!

Перший в'язень
подратовано кричить:

Та з ними зайва ця розмова:
Гати їх в морду всіх без слова!...

Перший росіянин:

Ану, папробуйте, мазніца, —
Чтобі галушкой не вдавіца!

В'язні, головно картярі, кидаються з криком на москалів, і в'язується галаслива бійка. Б'ються, чим до рук припаде. По камері літають подушки, піджаки й інші речі. Українці кричать:

“В Москву!” “В Москву!” А москалі: “Хахли!” “Осли!”
В очко ввесь час кричить Доглядач.

Доглядач:

Чи замолчіте ви, собаки?
Чавó зчепілись, розбишакі?

ЯВА 5.

Із гуркотом розчиняються двері, й вбігають у камеру В'язничний Урядник з києм та Доглядач з рушницею. Обидва гатять в'язнів без розбору на всі боки.

В'язничний урядник:

Усі лягай, пшанó... Час спати!
На місце всі. Пся ваша мати!...

Вереск зривається ще більший. Одні верещать: “В Москву! В Москву!” Інші: “Хахли!” “Осли!” “Галушкі!” “Пампушкі!”

А Настя стогне вже на всю камеру...
Нарешті тюрма затихає, потомилися й вартові.

Доглядач

голосно відсапуєчись, повчально:

Один нарóд бил православний,
Тепер Москва прийшла, Петлюри...
Настал нам час какóйсь забавний,
Й сміються з нього дáже кури...

І что ізделалось з народом?
Совсем стал жу́ліком і збрóдом...
Хахли, кацапи... Всех собрать,
І всех в Дніпро... собача мать!...

В камері від цієї мови випогоджується.

Перший в'язень:

І теж політик... Хто ж тоді
Кремлівській вклониться орді?

Доглядач:

Найдуться дурні, как вот ти,
Что будуть плігать, как хорті...

Уся камера аж лягає з реготу.

Була в'язниця православна,
Та где взялися москалі?
Я тут на службі уж издавна,
Не чув такого на землі!...

В'язні регочуть ще сильніш.

В'язничний урядник:

А ти, товаришу, мовчи,
Й дурниць осячих не товчи...

Усі потроху заспокоїлись. Вартові вийшли. Тільки Настя час-від-часу стогне, часом сильно.

ЯВА 6.

Батько:

Й тебе покличуть, Костянтинне,
Мужній і зміцнюйся на духу,
До тебе Бог в Опіці злине
Належно зне́сти завірюху...

Костянтин

з рішучістю викладає в душі ношене:

Простіть мені, ви мамо й тату,
Настуня й я давно познались,
Та встряг в комуну цю прокляту,
Й ми в Храмі Божім не звінчались...

Мати

розгублено, захлинається в плачу:

Звінчатись вам було б давно,
Тепер на що зійшло воно...

Костянтин:

Благословіть, матусю рідна,
Благословіте, любий тату, —
Хай хоч на хвилю Настя бідна
Забуде долю цю прокляту!...

Стає перед батьками на коліна, до нього підсовується Настя, й намагається й собі стати навколішки перед батьками, та тільки падає й стогне...

Уся камера як завмерла, — всі очі сюди... У багатьох в'язнів блиснули сльози на очах... При гробовій тиші батько й мати благословляють молодих.

Б а т ь к о :

Нехай Господь вам зв'яже руки,
Кохайтесь, діти, до могили!

М а т и :

І хай позбутись цеї муки
Він дасть вам розуму і сили!

Б а т ь к о :

Прощаєм все вам, доню й сину,
Для нас звінчалися ви нині...

М а т и :

Даю тобі дочку єдину,
Надії всі мої єдині...

ЯВА 7.

Раптом брязкіт ключів, двері риплять, і В'язничний Урядник веде під руку Миколу. Той увесь побитий, увесь обризканий кров'ю, і непритомно валиться на підлогу... Мати кидається до сина й розпучливо кричить...

М а т и :

Забили сина, супостати...
Вас мало вік весь проклинати!...

У камері гробова тиша. Доглядач та Урядник також зовсім знітилися...

У р я д н и к :

Теперя... Костянтин Галай...
А ну, жвавніше... поспішай!...

Костянтин зводиться, Настя обхопила йому ноги й не пускає.

Н а с т я :

Не дам...не піде... на тортурі...
Нехай мене... зачавлять... мури!...

Костя виривають і випроваджують за двері. Двері з грюкотом замикаються...

ЯВА 8.

Перший час у камері застрашальна тиша. Потім збільшуються в Насті породільні приступи, і вона несамовито кричить...

З місця зривається Перший В'язень, підбігає до дверей, і кричить у прозірку до Доглядача.

Пер ш и й в' я з е н ь :

Та майте ж серце, ви, катюги,
Візьміть болящу до лічниці!
Таж є кінець і для наруги,
Як хто попався вам у шпиці!...

Камера знову непокоїться, дехто зривається на ноги й кричить: "До лічниці! До лічниці!" І гупають кулаками в двері.

Чути, що доглядач передає далі: "До лічниці, — дівочка рожаєть... І скорее с носілками!"

М а т и :

О ніч тортур, знущань та муки,
Кінець прийшов нам від розпуки...

В'язні заспокоїлись. Наші говорять притишеним голосом. Пома-лу в'язниця напів засипає.

Б а т ь к о :

Встає у кр'ові Україна,
Гартуймо їй свою любов,
І поки гнуться ще коліна,
Терпіть за неї будь готов...

Любити мусим без облуди,
Як власну любимо ми душу,
А в нас її, поглянь, повсюди
Завзято трусять, як ту грушу...

Й Ляхота любить Україну,
Але яку? — Свою, партійну,
І може й справді до загину,
Як любимо... корову дійну...

В нас кожен Юда б'ється в груди:
Отут Соборна Україна!
І разом гне свої коліна
Перед сильнішим паном всюди...

Служіння ляху й москалеві —
Смертельні здавна наші рани:
Вони скували нам кайдани,
Струїли сили всі сталеві...

Безсилий Микола підсувається до батька, стає перед ним навколішки, — страшний, закривавлений, — й урочисто говорить:

Микола :

Святий, святий ти, любий тату,
Це ти вщепив любов мені,
Й за нашу Матінку розп'яту
Готов горіть я й на огні!...

Ніщо твому духу муки,
Бо сильний він, як щира криця:
В грозі не відає розпуки,
Не вміє ворогу коріться!...

І вклоняється батькові в ноги...

Батько

підіймає сина й цілує його:

В кого розпука в час терпіння,
То з неї родиться безсила:
Вона ж на духа ніч осіяня,
Що й зорі б ясні погасила!

Мати

слухала пильно батькову розмову з сином, і говорить гірко й тужливо, неначе співає:

Чи знаєте ви тяжке горе пташини,
Коли їй гніздо поруйнують злі люди?
Так мати не знає ясної хвилини,
Й шукає дітей своїх всюди...

Чи знаєте ви, — душа матері плаче
Рясніми, мов осінню дощ той, сльозами,
І скіглить тужливо, голубка неначе,
І б'ється за дітьми без тями...

Б а т ь к о

теж тужливо, але рішуче, самовіддано:

І батько страждає, і туга глибока,
Шашель мов, підточує душу, —
І я не спускаю дітей своїх з ока,
Та все ж... українцем будь мушу!

Бо доля України понад рідні діти,
Понад своїх ближніх, понад всю родіну,
А матері й батьку — недолю терпіти
І щастя не знать до загину...

ЯВА 9.

З грукотом розчиняються двері, і з Доглядачем входять два Санітари з ношами.

С а н і т а р:

А хто заклався тут здихати,
Не мав на те своєї хати?

Настя кричить сильніш, її кладуть на ноші й галасливо виносять. Усі свої супроводять її до дверей тихо, поважно, одна Мати голосить.

М а т и:

Прощай, Настуню, доню рідна,
Прощай, голубонько ти бідна!...

Настя стогне, її виносять, і двері зачиняються... Усі знову займають свої місця. Камера потроху заспокоюється, прибита тягарем людського страждання... Дехто вдають, що заснули...

ЯВА 10.

Та мати не може заспокоїтись, — вона мов скам'яніла, прибита подіями... Тихо зводиться на коліна, й гаряче молиться, звівши руки угору...

М а т и :

Вислухай, Боже, молитву,
Зглянься на муки та горе:
Стиш нам пекельну гонитву,
Стиш це терпіння суворе!...

Господи, серцем благаю:
Зглянься на матір, на діти,
Ми ж бо страждаєм без краю,
Сили немає терпіти...

Усе, як заціміло... Грובה тиша... Велике материне страждан-
ня камінем покрило навіть запеклих фахових в'язничників...

По якімсь часі наші знов шепочуться, користаючи з тиші. І
кожен скаржитья на своє, а Батько їх розважає.

М и к о л а , тихо:

Нічого в мене не питали,
А тільки кїдались та били,
Впивáлись в горло, мов шакáли,
Й гатили в спіну, скільки сили...

Б а т ь к о :

Неси Хреста за Україну,
Неси жертвénно, любий сину!...

Любовно пестить сина по розкуйовдженому волоссю.

М а т и :

Невчасно Настя при порóді...
Чи виживе... сказати годі...

Б а т ь к о :

Одне для нас: молімось Богу, --
Нехай рятує нам небогу!...

М и к о л а :

Поб'ють, поб'ють, і лють водою...
Булó їх троє, тих катів...
В одинку били... і юрбою...
І кїдали... як хто хотів...

Уся камера заснула, шепотять тільки наші троє. Сяє недрім-
ливе око — прозірка, до якої час-від-часу заглядає Доглядач,
кашляє, або лається: “Усех в Дніпро!”

М а т и :

Закрийте, любі, хворі очі,
Кінець небаром цеї ночі...

Б а т ь к о :

Кінець для ночі, не страждання,
Та зійде й нам зоря порання...

Ми не загинемо без сліду,
Бо кров замучених плодюча:
Вона породить нам побіду,
Як родить радість буря рвуча!

Терпіння нам гартують духа,
Як крицю на огні коваль:
Борця не звалить завірюха, —
Оберне лиш в твердішу сталь!...

Якийсь росіянин і з спросоння бурмоче: “Хахли!” “Осли!”
Замовкають і наші троє, і ніби дримають...

М и к о л а :

“Хахли... Осли”... І справді, хто ми?
Чи досить маємо любові?

Б а т ь к о :

Це ти говориш від втоми, —
Мільйони в бій уже готові!

М а т и :

Нема щось Костя... Щось не йде...
І де рятунок всім нам, де?...

Лямпка помалу слабіє, в камері сіро. В'язничне вікно черво-
ніє все більше й сильніше, — там, десь на волі сходить сонце.
І воно невільне, — не сміє заспати...

Сонна тиша своїм шовковим крилом укрила всю в'язницю,
як рідна мати дітей. І тільки часом хтось з просоння що зало-
поче, а то й погрозиться: “В Москву! В Москву!”

Микола прскидається з омління, впинається очима в горюче ясне вікно, з якого б'ють уже червоні проміння. Він зводиться, витягує руки до сонця, й тихо шепоче, мов молиться. Увесь він у синяках, увесь обризканий кров'ю, що тепер ясно видна в соняшному промінні... Спереду на голові вирване волосся...

Микола:

Сонце сходить по-над Краєм,
Україна вся в промінні,
Ми ж в в'язниці помираєм
В дні скорбóтні, в дні осінні.

Ми вмираємо, та Віра
Все зростає в нашім серці:
Проминéться дійсність сіра,
Й волю ви́бором у герці!...

Тихо зводиться на ноги, витягує руки до Неба й говорить у захваті, повернувшись до вікна, напів до сцени:

Україна знов воскресне
Вільна, зóряна, соборна,
Й розцвітéться все небесне,
Як сторóщим вражі жóрна!...

Україна встане з бóю,
Запашна́ троя́нда в літі,
Й блісне зіркою яснóю
Між наро́дами у світі!...

Соняшне проміння вривається ще більше, й обливає всього Миколу. Він нерухомо стоїть у зливі проміння, звівши руки до сонця, як на Молитві...

Мати спросоння шепоче: "Діти мої, діти!"...

Завіса тихо спадає.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Каторжний концентраційний табір у далекому Сибіру над Колімою. Дерезаготівля. Лежать великі стоси зваленого дерева, яке каторжани пилять на рівні колоди, й складають у нові менші стоси над берегом.

Люта зима. Мороз, аж пара б'є з рота! Усе в снігу, й високі снігові кучугури покрили все довкілля. Спереду замерзла навіть пливка річка Коліма. Навколо споконвічний сибірський бір, тайга, а каторжани працюють на галявині, що випинається до Коліми.

Каторжани грубо пообмотані, чим хто змігся, але це мало береже їх від морозу, і вони розмахують руками, труть вуха й носа, а то й витанцьовують дивовижні танки. Більшість заковані в ножні кайдани, що гучно брешуть на морозі. Наглядачі голосно покрикують і по-московськи лаються, підганяючи тим до праці, але, видно, й самі померзли, хоч тепло зодягнені. Мороз прибиває звичайну тут військову каторжну дисципліну.

Працюють малими групами, по 3 — 5 чоловіка. Спереді праворуч наша група: батько Василь Малина, за три останні роки каторги зовсім вихудлий та постарілий, але бадьорий духом, син його Микола й зять Костянтин Галай. Молоді ріжуть, а батько стинає сокирою віття. Усі троє заковані в кайдани на ногах, що спиняють їм рухи.

Через великий мороз за каторжанами менший догляд, і вони можуть вільно поговорити.

Ранок. Зійшло вже сонце, і все разюче блищить у його холодних проміннях.

У сусідній групі тихо затягують скрізь загальновідому тужливу в'язничну пісню, яку співають ув'язнені по цілій Росії, і скоро співає її вся лісорубка. Співає з глибоким сумом, потиху, під дзвенькіт каторжних кайданів.

ЯВА 1.

К а т о р ж а н и :

Сонце сходить та заходить
А в тюрмі тоска водно́,
Дні і ночі вартовіі
Стережуть моє вікно.

Скільки хочте стережіте,
Все одно я не втечу́:
Мені й хочеться на волю,
Та кайданів не скручу́...

Ох кайдани, ви кайдани,
Ви залізні сторожі, —
Не пірвать вас, не розбити,
Серце точите, вужі!...

ЯВА 2.

Надбігає переляканий Наглядач, і вже здалека кричить:

Н а г л я д а ч :

Какая тут тюрма́, кайдани?
В Советах їх давно уж нет!
У нас ведь ра́венство, свобода,
Какіх еще не відел свет!

В'язні незадоволено спиняють пісню, і зрив гіркої реготу розлягається по лісорубці.. Наглядач ніяковіє й відходить.

Наша група родини Малини працює мляво, але весь час завзято вирішує болючі українські справи, як то і вдома було, — притаманна риса українців.

ЯВА 3.

Б а т ь к о :

Сибірська каторжна дорога,
І хто тебе тут не топта́в?
Тут Україна наша вбога
Мільйони склала своїх лав...

Сибір — давно нам знаний добре,
Мільйони наших тут лягли:
Усе святе, усе хоробре
Сюди зганялось, як воли.

Ми протоптали ці дороги
Своїми смілими ногами, —
Сибір приймає всіх без тами,
Хто щастя хоче для Небоги.

Гарячі наші патріоти
В Сибіру дні свої кінчали,
Й найтяжчі каторжні роботи —
Вінок за чесні ідеали...

Сибір — це цвинтар України,
Тайга — це давня наша мати:
Віки припало нам без зміни
Цю землю кров'ю поливати...

Приступ лютого сухітнього кашлю спиняє йому мову. По всьому знати, — не жити вже йому... Батько плює на сніг, — і на ньому стеляться червоні нитки...

Сюди нас гнали вже вдавнину,
Щоб тут хоч розуму навчати, —
Ми тут нанюхались поліну,
За зраду щедрої заплати.

Конали наші тут гетьмани, —
Москві, як матері служили:
Тут гобіли сумління рани,
Віддавши ворогу всі сили...

Тут наші всякі соціяли
Карались сотнями в покуті:
Отут уперше познавали,
Любов до рідного, закуті...

В Сибір прибúде і Ляхота,
Хоч вірно служить москалеві:
Він українець, і Голгота
Поглине марення липнєві!...

Сибір — це лік усім від зради,
Сибір — євшан п'янкій на тóми,
Щоб раз московської принади
Уцент позбутись без надуми...

Знову приступ сухітнього кашлю перебиває йому мову.

Микола:

Загостро судимо, мій тату,
Героєм кожному не бути,
Й за Україну, вже розп'яту,
Ми напиліся вщерть отрути...

ЯВА 4.

Надходить Наглядач, жид і підганяє до праці.

Наглядач:

Рабótать разве всем не на́да?
Не визивáйте чорта с ада!

Пішов далі, покрикуючи. Наші працюють зовсім мляво, але розмову свою тягнуть жваво далі.

ЯВА 5.

Батько:

Померла мати... Вмерла Настя
Від передчасного порóду...
Й чи довго нам усім удасться
Терпіть сибірську недогóду?...

На кáторгу нас засудили,
Та хто діждеться з нас кінця?
Зжере робота наші сили,
А тóга стóчить нам серця.

Нас засудили всіх без суду,
Його в Московії нема:
До праці їм потрібно люду,
Тому для всіх одне, — тюрма...

Усі Совети — це табори,
В них пхають всіх, хто не москаль:
Як ти не їхній — марш за гори
У цю труйну сибірську даль!...

Тяжкá робота без угáву,
Й смердюча риба на їду, —
Усе це кóсить нашу лаву,
І звідси скоро й я підú...

Три роки каторги в Сибіру
Мене сточили, як шашлі,
Хоч ми збільшили світлу Віру
І в цій отруйливій імлі...

Не стало й нашого Романа,
На Соловках десь дні кінчає:
Його весь спокій був омана,
Бо в час війни завія грає.

Знову недобре кашляє і знову червоні нитки стеляться по
снігу...

ЯВА 6.

На сусідніх ланках щось сильно захвилювалися каторжани.
Чути викрики: "Помер!", "Доробився!"... Аж видно, — Поміч-
ники Наглядача несуть померлого на роботі...

З недалекої ланки розпучливо викрикує

Бі л о р у с:

Ми працювати вже не в силі,
Нас голод косить, мов бур'ян...
Мороз жере нас в кожній хвилі,
І кожен жид над нами пан!...

ЯВА 7.

Тіло впалого винесли, все ніби заспокоїлося... Та не заспоко-
їлася душа мучеників, і спонтанно по передній лісорубці зрива-
ється пісня тужна, похоронна...

К а т о р ж а н и:

За тебе гину, Рідний Краю,
Моя розрадо та любов,
За тебе в муках догораю,
Й на смерть за тебе я готов!...

Москва скувала нóги в пута,
Забилла руки у кайдани,
І рідна Матінка закута,
Убралася в смертельні рани...

Та не впадемо ми на дусі,
Наш Рідний Край таки воскресне, —
І по московській завірюсі
Засяє щастя всім небесне!...

ЯВА 8.

І наша група продовжує своє, хоч сильно вдарена смертю товариша.

К о с т я н т и н :

Цупкі московські кайдани,
І тіло муляють до кр'ові, —
І де дістати лік на рани,
Що стать смертельними готові?

Рятуємось вкупі, йдімо тихо,
Та до єдиної мети, —
Щоб скинуть нам московське лихо,
І до свободи допливсті.

Хто раз зажив святої волі,
Вона йому живній євшан, —
Нам душно жить в московськ'ім колі,
Нам сниться з'авжди вільний лан!...

Зачинає витанцьовувати, бо занадто померзли йому ноги.

М и к о л а :

Як ніжна квітка на чужині,
Ми під московським батогом,
І не воскреснуть Україні,
Коли темнота й гвалт кругом.

Ми прагнем світла та науки,
Добра ми прагнемо та волі,
А нам Москва скувала руки
І заступила світ до долі.

На захід пнеться наша сила,
Немов рослина та до світу,
Москва ж дорогу заступила
І тягне нас у пекло гніту!...

Б а т ь к о :

Ми все знесемо, любий сину,
Та ми безсилі одиниці,
А решта де? Верткі лисиці,
Що визирають з-поза тину...

Плоді лишаються в городі,
Проте чимало й бур'янів, —
Дітей багато в нас в господі,
Та мало відданих синів.

Квіток надніх он повно в луці,
Проте пахуча з них не кожна,
Отак і сили наші куці,
І мрія в нас непереможна...

“Чия гора, до того стану”,
Це думка більшості народу,
Я не кажу комусь в догану,
Та як дістати тут свободу?...

Бо Україні прийде воля,
Як всі її захочуть мати,
А поки грає в нас сваволя,
Ми не поставим їй Палати.

Спиняє обрубувати гілля, й щільніш закутується в лахи. Знову кашляє.

Ми на гуртківство занепа́ли,
Де два, то партія готова,
Гризёмось люто, мов шакали,
І нам незнана спільна мова.

У нас говорять без догани:
Або пропав, або я пан, —
І кожен пнеться в отамани,
Як на городі той бур'ян.

Та як же створим Україну,
Коли й зійтись нам несила?
І чим заладимо руїну,
Яку незгода породила?

Жене нас рózлад до Сибіру,
Засіли наші Соловкі,
А ми гризёмось понад міру,
Немов голодні ті вовкі...

Сибірський ліс на прохолоду,
На всі гарячі мрійні сні:
Як хочеш щастя для народу,
То перше чвари припини!

Незгода — прóста це дорога
В Сибір на кáторжне заслáння,
Усім свавільним осторога,
В житті незгіднім путь остання.

І поки рóзбрат поміж нами,
Не бóде жодної в нас волі:
Міцні поставмо сварам тами,
Тоді свої лікуймо боли...

Москаль сильній, — це мусим знати,
Це мусим зáвжди мать на оці:
Добром не вступиться із хати,
Не кине зéрно він на тóці!

Приступ сильного кашлю спиняє Василеву мову.

Микола:

Князі кували коромóли
Давно тому, як мали волю,
Ми з тих ще пір не прохололи,
Й гризéмось люто на недолю...

Батько,
відкашлявшись, провадить далі:

Поглянь на працю в господарстві,
Коли там єдність, дружба, згода,
А нам в громадському митáрстві
На кожному кроці перешкода.

Ставаймо в згоді до роботи,
Немов жєнці на гойнім полі,
Тоді Україну від Голготи
Врятуєм легко в дружнім колі!

ЯВА 9.

З сусіднього гурту до наших підходять білорус і грузин, і сердечно вітаються.

Білорус:

Здорові, пріязні сусіди,
Ви все в розмовах, як завсіди!

Б а т ь к о :

Здорові й ви! Та що ж почати,
Коли вчепілось лихо хати.

Сусіди тихо сідають, крутять папіроски й закурюють.

Б і л о р у с :

Та й нас вчепилась люта доля,
І Край наш Рідний, як в'язниця:
По Білорусії сваволя
Конем баскім, як лихо, мчиться...
Не вільно нам сказати слова,
Усім заклéпані роті,
А скажеш що, — тюрма́ готова,
В Сибір лаштуйся відійти!

Г р у з и н :

І в нас загарбано свобóду,
Увесь Кавка́з — тюрма́ лячна́,
Незнана в нас неволя зроду,
Тепер панóшиться одна...

М и к о л а :

Бо різне це — москаль і воля,
Як різні світло і темнóта:
Кругом грабіж, кругом сваволя,
Кругом омана довгорота...
Москва свого не дёржить слóва,
Її політика татарська,
В Москві незнана честь лицáрська,
Й тюрма́ наро́дам всім готова!

К о с т я н т и н :

Москва здушіла всі наро́ди
Й тримає їх в кривавій жмені,
Й лише про людське око з моди
Плетé за волю теревéні...
Москва простора понад міру,
Та тісно жити в ній людині:
І видатні́х, і масу сіру —
Стрижуть однаково всіх нині!

Б а т ь к о :

Москва відкрито всіх дурила,
Що Україні дасть свободу,
Й немало впало на ці віла
У зраді рідному наро́ду!

Ця Україна “незалежна”,
Як член в червоному Союзі, —
Обмана дітям це безмежна,
Щоб бути з Москвою у супру́зі!

Пішло багато працювати,
За руки взявшись з Москвою,
А та загнала їх за грати,
Й вони наклали головою...

Це Україні ніж у спіну,
Оці продажні легковіри:
Її попхну́ли до загину,
Кров ссали з Неї, як вампіри...

Усі ці Скрипники зрадливі,
І нерозважні Хвильові, —
Це каламу́тна піна в зливі,
Чума́ на нашій голові!

Г р у з и н :

Усі слов'яни — москволюби,
Всім вам Росія — красна й мила,
А це провадить нас до згуби,
Усім стинає вільні крила...

Б а т ь к о :

Москва всім сонце заступила,
І волю вільну відібрала:
Вона зламала наші крила,
Вона нам вбила ідеала.

Оце від неї нам надба́ння,
Оце заплата нам Москви, —
Тепер прийшла пора остання, —
Скажіть рішальне слово ви!...

Г р у з и н

Саркастично сміється й випалює:

Москву поставиш на коліна, —
Тоді воскресне Україна!...

ЯВА 10.

Угледівши “збори”, уже летить до них

На глядач:

Опять собранья, разговори, —
Опять політика і спори!

Бі л о р у с

огризається знеохочено й зачіпливо:

Сибір — парла́мент всенародній,
Для всіх племен Росії — рада,
Бо в Триесерії голодній
Кругом саме “нельзя”, “не на́да!”...

Та в вас в Росії всі дороги
Провадять просто до Сибіру,
І зависокі нам пороги
До хати рідної над міру...

Сусіди неохоче розходяться, за ними пішов і лютий Наглядач, — пекучий мороз заважає йому держати каторжну дисципліну.

ЯВА 11.

А наші знову продовжують свої перемови про болючі українські справи.

К о с т я н т и н :

Здається, в праці не вгаваєм,
Та все не бачимо кінця:
Москаль знущається над Краєм,
А люд... лякливий, як вівця...

Б а т ь к о :

А Україна не повстане,
Коли не зникнуть з неї Юди...
Погляньте, — сім'я це погане,
Росте, як той бур'ян, повсюди!

Бур'ян цей глушить Україну,
В ворожі тягне пазурі,
В Москву, чи в Польщу. Любий'сину, —
Це са́мостійності псарі!...

Чи в Польщу, чи в Москву дорога —
Це смерть однакова наро́ду:
Вони нам месники від Бога
За наше ю́дство та незгоду!

Земля на прóданців багата,
В нас повно т́умів, повно зради,
В нас легко кинуть маму й тата
За гріш марній, достáтку ради...

Микола:

Ляхоти вбили Україну,
Хоч може то́го й не чекали,
Та їх життя знесé, як піну,
Й засяють наші ідеали...

Служив Москі хто чи Варшаві,
Той ворог лютий нам до гробу, —
Женімо їх, бридку́ худобу,
Нехай загинуть у неславі!

Костянтин:

Москва й Варшава, мов магніти,
До себе звáблюють рибáлок:
Туди їх тягне полетіти,
Бо пахне там смачний кавалок...

Батько:

Чи то Москві, чи то Варшаві
Так нерозбірно служать т́уми, —
Ми ж не женéмо їх в обаві,
Приймаєм зно́ву без надуми!...

А це ж труйливая оме́ла,
Що Україну нам роз'їла, —
І плаче Мати невесела,
І не загоїть рани тіла...

Кругом розсілись комуністи,
І все це наші рідні бра́ття, —
Їм тільки б уряди посісти,
А Україна — на розп'яття...

Ляхоти з ворогом укупі
Наш Рідний Край занастіли:
Товчуть його, немов у ступі,
І волю пхають до могили...

Те саме в Польщі роблять наші
І служать ляхові, як пану, —
За ту мізерну грудку каші
Вже й Матір зрадили кохану...

Видно, що батько сильно перемерз. Він тре собі вуха, вимахує руками й починає тупцяти, усе кашляючи. Увесь він виснажений та зблідлий, на обличчі не видно уже ані кровинки. Зо всього знати: йому почислені навіть хвилини...

Ой хóлодно, сину,
Ой мерзну я, любі!
Хіба вже загину
В сибірській цій згубі...

ЯВА 12.

Надходить Наглядач і, побачивши, що Василь не працює, накидається на всіх мокрим рядом.

Наглядач:

Пора рабóтать научіться,
Раз не работалі ви дома,
Не всьо же жіть хахлам с пагрóма,
Не всьо с Петлюрамі водіться...

Наглядач добре знає цю інтелігентну групу, і ніби соромиться пускати на них канчука, бо й сам жид з України. За те вовком кидається на сусідню групу, і канчук аж лящить, і усе чути викрики: “Работать!” “Сволочі!”

ЯВА 13.

Батько:

І справді, мало ми навчались
Пристойно вдома працювати, —
Любенько з бáйдами братáлись,
І танця різали круг хати...

Ми без надхніння працювали
Й не вміли жати плóдів праці,
Жиди нас гризли, як шакали,
Й тягли з кишені небораці...

Не може далі рубати, й спиняється в роботі.

До Краю Рідного любові
Глибóко в душах не булó,
Й ниткі її, тонкі й шовкóві,
Йомú сукалися на зло...

Згадайте — матінка Марія,
Любила вас, дітей, правдиво:
Оце живна́ любов-лелія
У жінки кволої, на диво!

Отак любити Україну,
Як лóбить матінка дітей:
Любїть істотно, до загину,
Як лóбить пісню соловей...

Сильно закашлявся, й мусить кидати роботу. Хапається за груди, сльози йому з очей, але він закінчує шепотом:

Любила Костя наша Настя,
Йомú віддавши душу й тіло,
І мов дитина до Причастя
Ішла за волю орлосміло.

Отак любити Край свій Рідний
Усі ми мусим до могили,
І бóде труд наш щедроплідний,
Й не розпорóшимо ми сили...

Вибух кашлю перешкоджає йому кінчати. Раптом сильно хватається за груди, увесь посинівши... Присідає, згинається... Тихо шепоче:

Щось чáвить серце... любі діти...
Прийшов кінець... мені... терпіти...

Перелякані хлопці кинулись до батька... А той опустився на деревину, що чистив від галуззя, і деякий час мовчить. По цьому тихо говорить синам, немов би Молитву шепоче до Бога:

Зглянься, мій Боже, над Краєм,
Зглянься, й спаси Україну, —
Всі ми в неволі конаєм...
Чую... і я вже... загину...

Молодь для праці зостане,
Дай же їй, Господи, силу
Щастя здобуть довгождане, —
Волю народів милу...

Наші нестерпні страждання
Викують люд наш на крицю...
Б'є вже година остання...
Зміряти нам.... кривавицю...

Богові кривду народню
Час вже віддати до Суду,
Й вірю... що Правду Господню
Я Україні... здобуду...

І знову хапається за груди, — видно, нема чим дихати...
Батько тихо опустився на землю, й зараз витягся, увесь по-
синілий. Кров ринула йому ротом і носом... Здрігається, нама-
гається перехрестити Миколу... Не може, й рука опадає... Іще
зідхнув, і заспокоївся, уже навіки...

Заснула праведна людина, найщиріший український патріот...

ЯВА 14.

Побачивши якийсь непорядок, біжить Наглядач.

Наглядач:

Казалось, люди ві хороші,
А вішло — рваніє калоші!...

Микола й Кость, кинувши працю, попріпадали до Батька й
застигли нерухомі... Обидва мовчаливі, обидва споважнілі... Кру-
гом позбігались до них сусіди каторжани. Усі поздіймали шаг-
ки і хрестяться з сумом...

Грузин:

Свогó найкращого це сина
Згубила бідна Україна...

Білорус:

Оце в Москві громадська воля:
Здихай в Сибіру серед поля!...

Наглядач, нервово розмахуючи руками, розганяє всіх зібраних.

На глядач:

Єму капут, а ві причом?
Однім ліш меньше топором...

Сусіди подратовано розходяться... А Наглядяч сердито кличе своїх Помічників, і ті виносять з ним Василене тіло...

ЯВА 15.

Тихо, неповоротко хлопці знов мусять стати до праці. Говорять, як прибиті, стисненим голосом...

Микола:

Знайдемо ввечері ми тата,
І може вдасться поховати...

Костянтин:

Десятки денно, як ті мухи,
Ідемо в пашу завірюхи...
Померла Настя ще в лічниці,
А мати вмерли по дорозі...
Усі шукали ми жар птиці,
Та мусим впасти на порозі...

На сусідній ланці знов зривається пісня сумна. Лісоруби голосять в печалі, і їхня пісня тужлива рве душу і серце кривавить... Це плач за померлим товаришем, за збавленою долею...

Каторжани:

Десь далéко Край мій Рідний,
Там і вся моя рідня,
Я ж на каторзі в Сибіру
Розпинаюся щодня...

Де ти, милая дружино,
Де ви, дітоньки малі?
Я на каторзі в Сибіру
Догорю, як на палі...

Пощо, матінко, зродила
Сина бідного, мене?
Він на каторзі в Сибіру
Час той болізно кленé...

А наші сироти, неохоче працюючи, ведуть далі свою сповідь.
Це вже загартовані борці, що при нагоді всіх потягнуть за собою, — народилися безкомпромісові українські націоналісти-революціонери.

Микола :

Ми, Косте, молоді з тобою,
Сибір труйливий подолаєм,
І дружно підем вдвох до бою,
Й огонь запалимо всім Краєм.

Огонь родючий запалає,
І Україна знов воскресне,
І щастя злине їй безкрає,
Й настане Царство, як небесне.

Спинює працю, кидає геть сокиру й випростовується, мов осокара.

Не вміли ми кохати Мами,
В нас буйно родять чорні Юди,
Тому багатими ланами
Неволя танця тне повсюди...

Та вірю міцно, що настане
Крицева єдність поміж нами,
І щастя наше довгождане
Ми схопим вільними руками...

У нас у честі ще Ляхоти,
У нас і туди ще в пошані,
Та скоро наша кров з Голготи
Розкриє очі всім в омані...

Пронеслась буря понад нами,
І Україну схвилювала, —
І ми не будем більш рабами,
Нам світить сонце Ідеала!

Ми вірим міцно, — переможе
Повстала молодь, щира криця:
Вже сяє плідне світло Боже,
Щоб Україні оновиться...

За Україну самостійну
Ми підем хоч на розп'яття,
І думку плідну, орломрійну
Таки впровадимо в життя!...

К о с т я н т и н

говорить поважно, урочисто, голосно:

Широка наша Україна,
Прекрасна вся, барвиста лука,
Та вдома ми — на хвилях піна,
Москва ж панує довгорука...

Я присягаюсь, брате рідний,
Любити Край свій до сконання:
Йому віддам свій клич побідний.
Йому й любов моя остання!

А Україну хижі тьми
Уже дошкульно побили,
Тому віддам їй без надуми
Усі свої юнацькі сили!

І буду кликати до бою
За Україну до останку,
І заступлю, бодай собою,
Ще не одну в борні цій ланку!...

Як сонце кинеться угору,
То потечуть весінні води, —
Нема їм стриму й перешкоди
Зместі з землі зимову змору.

Народ прозрів, прокинувся зó сну,
І скрутить голову вампіру,
І не злякаємось Сибіру, —
Неволю стóпчемо незносну!

Уже пролито море крóві,
Вона відрóдить Україну:
По нас мільйони вже готові
За неї битись до загину!

М и к о л а

затягує пісню, Костянтин йому вторить. Співають бадьоро, віддано, немов присягу складають по загинулому батькові:

О Рідний мій Краю,
Живу лиш тобою, —
Ти пах мій розмаю
У жертві до бою!

За Тебе всю душу
Складу́ в кожній хвилі,
Та все ж не порушу
Обов'язки милі!

За Край свій вмирати —
Пахка́ насолода:
Для Рідної Хати
Й життя нам не шкода!

О Рідний мій Краю,
Живу лиш Тобою, —
Ти пах мій розмаю
У жертві до бою!

ЯВА 16.

До нашої групи поспішають двоє, — це Наглядач провадить, лементуючи, третього робітника, на місце вибулого з нашої групи, померлого батька. Це... Іван Ляхота, по-арештантському вдягнений...

Наглядач:

На место вольное із роти
Прішоя вот свежій для роботи!...

Хлопці завмерли, як остовпіли, остовпів і Ляхота, і всі трое пильно вдивляються один в одного... Пилка випала їм з рук... Усі мовчать у повній розгубленості... Глибока тиша...

Микола

з гіркою іронією й глибокою тугою до розгубленого Ляхоти:

Як ти вкраїнець — путь прямá:
В Сибіру кáторжна тюрма!...

На дворі здійсмається сибірська метелиця — сніговія... Вітер свище й гуде...

Завіса тихо спадає...

86

